

BURJÁN ANDRÁS¹

ELFOLYÓ ÉS ELFOGYÓ VIZENK NYOMÁBAN?

KÖNYVISMERTETÉS

Kákai, László – Glied, Viktor (szerk.) (2021): Elfolyó és elfogyó vizeink nyomában. Vízproblémák Közép-Európában és a Balkánon. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Pécs. ISBN: 978-963-4298-08-3.

Bevezetés

Kákai László és Glied Viktor hiánypótló kötete napjaink különösen aktuális témáját kutatja és tárja fel az érdeklődő olvasók számára az egyes tanulmányokon keresztül. A mű témája döntően a globális klímaváltozás valós problémája, ami egyre inkább életünk velejárójává válik. Ennek megfelelően tárgyalja a könyv, hogy a klímaváltozás káros környezeti és természeti hatásainak enyhítése, a negatív folyamatok megállítása, a következmények elhárítása, a megoldandó kérdésekre adandó optimális válaszok megtalálása mára mindannyiunk közös ügye és felelőssége. Az éghajlatváltozás folyamata időben és térben egyenetlenül zajlik, a felmelegedés, a hőhullámok, szárazságok, áradások a különböző régiókban eltérő mértékben, gyakorisággal és intenzitással léphetnek fel. A víz létfontosságú és nélkülözhetetlen az élethez, olyan feltételeken megújuló természeti erőforrás, amely korlátozottan áll rendelkezésre. A környezeti, gazdasági és társadalmi szempontok között nem kell feltétlenül ellentmondásnak lennie, a megfelelő koordinációval, valamint kooperációval ez elkerülhető.

A mű felépítése és tartalma

Az „Elfolyó és elfogyó vizeink nyomában – Vízproblémák Közép-Európában és a Balkánon” című kötet 2021 novemberében a Pécsi Tudományegyetem BTK Politikatudományi és Nemzetközi Tanulmányok Tanszékének kiadásában jelent

---

¹ PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Interdiszciplináris Doktori Iskola, Politikatudományi Program.

DOI: 10.15170/PSK.2021.02.02.06

meg, a vízdiplomáciai kutatócsoport égisze alatt. A csoport legújabb kutatása a „21. századi vízdiplomácia – a Mekong folyó esetének vizsgálatáról” című tanulmányt követően került publikálásra. Az új kötetet kézbe véve a cím alapján már a szerkesztők utalnak a legfontosabb vizekkel kapcsolatos legfőbb problémákra, a tanulmány az elemzések földrajzi fókuszát a balkáni és közép-európai országok területeire szűkíti, rendszerszintű összefüggésekben vizsgálva az anomáliákat. Az összefoglaló kötet nyolc különálló tanulmányt tartalmaz, amelyek mindegyike a víz funkciójával, minőségével és mennyiségével összefüggő kihívásokat és az ezekre adandó megoldásokat kutatják. A nyolc elemzés szerteágazó, széles spektrumú képet nyújt a témában az olvasó számára.

A kötetet indító tanulmány *Kákai László* a „Civilek a természetes vizek védelméért, avagy „egy szálloda vagy egy nyaraló nem létszükséglet” című írása (10. oldal). A kutató elemzése kiváló gondolatébresztő. Környezeti kincseink akkor értékelődnek fel, akkor ébredünk rá, mit is veszítünk, amikor veszélybe kerülnek azok a természeti adottságok, amik korábban magától értetődőnek tündek. Ezek a környezeti kincsek nem keveseké, nem egy szűk rétegé, nem szolgáltatathatók ki pusztán profitmaximalizálási célból. A befektetői érdekek nem írhatják felül a lakosság érdekeit. A kutatás lokális problémákra, Magyarország természetes vizeivel kapcsolatos kérdésekre, problémákra koncentrál. Az elemzés keresi az egyes esetek mögötti közös vonásokat. Kákai László bemutatja a civil szereplők részvételét a környezetükben zajló konfliktusokban, számot ad azokról az egyenlőtlen viszonyokról, amik ezen konfliktusok szereplői között gyakran kialakulnak. Részletesen megvizsgálja a civil szereplők befolyásolási, érdekérvényesítő képességeit, választ keresve és talán találva arra, hogy a helyi lakosok igényei beépíthetők-e a tervezett döntésekbe. Számba veszi, hogy mennyire védi a természetes vizeket és környezetét az aktuális kormányzat, önkormányzat, illetve mennyire alkalmazzák következetesen a hatályos jogszabályokat. Megállapítása szerint a transzparencia, ha egyáltalán létezik, akkor csak nagyon korlátozott mértékben érvényesül, a lakossági érdek ritkán érvényesül, a lakosság pedig többnyire védtelen és eszköztelen az életterüket átalakító, gyakran romboló és elrondító beavatkozásokkal szemben. A szerző részletezi azokat a kezdeményezéseket is, amelyek gátolni, fékezni, módosítani próbálják az üzleti vagy kormányzati elképzeléseket. A 2004-es EU csatlakozást követően a zöld szervezetek már döntően csak a lokális tiltakozások kapcsán jelentek meg. 2010-óta a társadalmi párbeszéd jelentősen redukálódott, kormányzati vagy

önkormányzati támogatásra nem számíthatnak, a törvényhozás sajátosságai miatt a civil szervezetek tevékenysége elsorvadt. Írásában rávilágít a hazai szabályozás elégtelenségére, a jogszabályok be nem tartására, a kiskapuk kijátszására. Konkrét eseteket tanulmányozva fő konfliktusforrásnak a hazai természetes tavak (Fertő-tó, tatai Öreg-tó, Velencei-tó, Balaton) „turisztikai fejlesztése” és „munkahelyteremtő beruházás” leple alatt történő beépítését, illetve az ezzel járó természetkárosítást tartja. Kákai tényként kezeli, hogy a helyi önkormányzatok tehetetlenek a kormányzati támogatással bíró befektetői érdekekkel szemben. A Kormány a környezet és a természetes vizek védelmével szemben számos esetben a beruházó érdekeit preferálja. A kutatás során megállapítja, a kiszolgáltatott és védtelen helyzetben lévő a lakosság ott tud sikereket elérni a környezet védelmében, a beruházások megakadályozásában és a károk mérséklésében, ahol az önszerveződési képesség erős, és a közösségi média révén képes a közhangulat befolyásolására. Úgy vélem a tanulmány végig egyetlen dilemma köré épül fel, miszerint a döntéshozók a lakosoknak és végső soron a választópolgárok igényeinek engedjenek-e, vagy a befektetők mellé állva és az ő érdekeiket képviselve valósítsák meg az akut természetkárosítással járó modernizáló fejlesztéseket, evvel azonban kockáztatják újraválasztási esélyeiket.

A második tanulmány *Glied Viktor* „Magyarország a víznagyhatalom!?” címmel jelent meg ebben a kötetben (31.oldal). A szerző áttekintő elemzése arra keresi a választ, rendelkezik-e hazánk azokkal a jellemvonásokkal, amik a nagyhatalmi státuszra feljogosítják Európában, de akár a világban is. Arra a megállapításra jut, hogy a közvélekedéssel ellentétben csak részben vagyunk víznagyhatalom, mert hazánkat kettősség jellemzi. A felszín alatti vízkészleteket tekintve víznagyhatalomnak számítunk, a felszíni vizek állapotát és a vízmegtartási képességet tekintve viszont már súlyos gondokkal küzdünk. Írásában felhívja a figyelmet arra, hogy bár a víz biztosítása nem okoz problémát, ám mivel a megújuló vízkészleteinek csak 5%-a nem folyik át az országon, a víz minőségét és mennyiségét tekintve kiszolgáltatottak vagyunk a szomszédos országoknak. Emiatt a vízügyi tevékenység sokszor már csak a szennyeződések, áradások és aszályok okozta károk elhárítására korlátozódik. Fel kell készülni tehát a felszíni és felszín alatti vízkészletek csökkenésére, a vízminőség romlására, az ipari és a mezőgazdaság növekvő igényeire. Tanulmányában definiálja a vízkormányzás (intézményrendszer) és vízpolitika (vízgazdálkodásra ható politikák), vízdiplomácia fogalmait. A vízválság okaként a vízkormányzás és vízgazdálkodás

problémáit tartja. A döntéshozók adósak a vízgazdálkodás átalakításával, a vízközmű integrációval a terület alulfinanszírozottsága nem oldódott meg, az továbbra is fennáll. A helyzet rendezésében kulcsfontosságú a kooperáció, a stabilitás szerepe, a szakpolitikák koordinációja és a zöld technológiák használata. Kutatásának eredménye szerint, ahhoz, hogy a káros globális hatások ellenére a fenyegető vízválságot Magyarország elkerülje és a jövőben is elegendő minőségű és mennyiségű víz álljon rendelkezésre folyamatosan fejlesztett vízkormányzás, integrált vízgazdálkodási rendszer, valamint a vízmegtartási képességek növelése szükséges.

Pánovics Attila tanulmánya a felszín alatti vízkészletek gazdálkodásával és biztonságával összefüggő kérdéseket tárja fel, részletesen foglalkozik a felszín alatti vizek jelentőségével, a kutak jogi szabályozásával. Kitér arra, hogy egyre jobban felértékelődnek a még rendelkezésre álló készletek, a vízkészlettel történő gazdálkodás ügyében kiemelt felelősség hárul a jogalkotó és jogalkalmazó szervekre. Magyarország lakosságának ivóvízellátását szinte kizárólag a felszín alatti vizek biztosítják, ezek a készletek jelenleg még megfelelő minőségűek és megfelelő mennyiségben állnak rendelkezésre. A felszín alatti vizek jelentik az ivóvízbázist, bár az öntözési célú felhasználásra is jelentős igény mutatkozik elsősorban talajvíz kutak létesítésével a mezőgazdaság és házi kertek vízzel való ellátása céljából. A felszín alatti vizek az állam kizárólagos tulajdonába tartoznak, a kutatás beszámol a kutak vízjogi engedélyeztetésének visszásságairól, a korábbi meglévő szigorú és kötelező hivatali procedúra felszámolásra került. Az illegálisan létesített kutak a hatékony vízgazdálkodást súlyosan korlátozzák, a létesítmények jelentős biztonsági kockázattal rendelkeznek. A szerző álláspontját osztva az állami szabályozás visszalépést okoz a vízkivételben, hiányos, és ugyanakkor differenciálatlan is. Az elmúlt évtől hatályba lépett, a lényegi társadalmi egyeztetést nélkülöző szabályozásban a létesítés és üzemeltetés követelményei sajnálatos módon jelentősen enyhültek. Az elemzés eredménye szerint a hatékony vízgazdálkodás és a vízkészletek állapotának javítása, az illegális vízhasználat visszaszorítása érdekében elengedhetetlen egy olyan országos program létrehozása, amely a legfőbb nehézséget okozó valamennyi illegális kutat számba veszi, a létesítőkkal szemben pedig megfelelő szankciórendszert alakít ki, illetve az ellenőrzéshez szükséges vízügyi szervek kapacitásának növelését is megvalósítja.

Pap Norbert – Reményi Péter – Végh Andor által készített „Hidak nélkül – a Dráván túl: A baranyai államhatár jelentősége (73.oldal)” kutatás témája a déli határszakasz történeti és közjogi csomópontja, a baranyai határ elemei. Elemzésük úgy vélem hiánypótló, hiszen a magyar-horvát határ kutatási területként kevésbé élvez prioritást. A szerzők vizsgálódását nehezítette – amelyre ki is térnek – hogy számos lényeges mutató elérhetetlen volt a szűkebb határ menti térségről. Az írásuk átfogja a Drávának mint határfolyónak a szerepét, a magyar-horvát határ változásait, a baranyai területeket a határ mindkét oldalán. Lényeglátóan megállapítják az elzárt és perifériára szorult térség nehézségeit, melyeket az elvándorlás, a kisebbségek hátrányos helyzete, a magas munkanélküliség tovább súlyosbítottak. Természetesen részletesen foglalkoznak a rendszerváltást és Jugoszlávia szétesését követő évtizedekkel. Ez idő alatt erőteljes törekvés volt érzékelhető a határok virtualizálására, ám kutatásuk szerint 2010-től elmélyülő konfrontatív politika terjedt el a két ország viszonyában. Horvátország 2013-ban csatlakozott az Európai Unióhoz egy többszintű integrációs folyamat jelentős lépéseként. A csatlakozás esélyt biztosított a turizmus fejlődésére, a tengeri kijárat optimálisabb elérhetőségére, a történelmi-kulturális reintegrációra. A 2015-ös migrációs válság hatására azonban a leépülő határok (debordering) helyébe a határszakasz megerősítésének (rebordering) koncepciója került ismét a középpontba. A déli határszakasz nem először vált biztonsági kérdéssé a történelemben, határvédelmi elemként a migrációt akadályozó természeti tényezővé vált az elmúlt években. Úgy látják, a funkcióváltozás eredményeként fokozódhat a szegregáció és gettósodás mind a magyar, mind a horvát oldalon – amelyek reális veszéllyel fenyegetnek a körülmények tükrében. Előrelépést csak a terület egységes kezelése, közös hasznosítási módok alkalmazása hozhatna, elindítva a gazdaság, a turizmus és természetvédelem fejlődését.

Pap Norbert – Végh Andor – Reményi Péter másik tanulmánya a „A nyugat-balkáni korridorok és a magyar tengeri kijárat kérdése” (99.oldal) szintén megjelent a Glied és Kákai szerkesztette kötetben. Az írásuk terjedelmének jelentős részében a tengeri kijáratok problematikáját vizsgálja magyar szempontból. Az elemzés hazánkat, mivel nem rendelkezik tengerparttal, úgynevezett „landlocked” országgént határozza meg (Európában 15 ilyen ország található, döntően „Köztes-Európa” területén), ami egészen a közelmúltig általánosan elterjedt vélekedésként nem jelentett valós gazdasági, logisztikai, politikai hátrányt. Az EU tag landlocked országok a négy szabadság elvén keresztül biztosítani tudták a szabad hozzáférést a

tengeri kijáráshoz. Ez az elgondolás osztva a szerzők megállapítását a világgazdasági és geopolitikai változások, válságok, az EU bizonytalan jövője miatt újraértelmeződött. Közép-Európa és a Nyugat-Balkán egyes országainak problémái adódtak a tengeri kijáratok vonatkozásában. A Nyugat-Balkánon meglévő korridorok esetében a kutatás rámutat az államok között jelenlevő aktív konfliktusokra, melyben területi viták, történelmi sérelmek is újból a felszínre törnek. Magyarországon pedig történelmi, gazdasági és biztonságpolitikai motivációk okán vált ismét aktuálissá a kérdés. Az elemzésben hazánk változó helyzetét áttekintve a nyugat-balkáni korridor evidencia Magyarország Adriai tengerhez lévő közelsége okán. Helyesen úgy látják, az elmúlt évben az állam által vásárolt trieszti kikötő beleillik a megváltozott koncepcióba és a döntéshozók azon törekvésébe, amely az exportra termelő magyar vállalatok logisztikai képességeinek fejlesztését célozza. A kínai közlekedési-szállítási kapcsolatok kapacitásainak bővítése pedig egész Európa számára kiemelt jelentőségű. Az elemzés fontos megállapítással zárul a jövőbeni fejlesztési irányokról: „Magyarország számára nem mellékes, hogy lehetségessé válik egy eurázsiai „landbridge” kialakítása és fontos pozíció kivívása akár a Belgrád-Budapest vasútvonallal.” Álláspontom szerint a projekt sikeressége csak akkor ítéhető meg valójában, ha megfelelő költség-haszon vizsgálat is rendelkezésre áll.

Kacziba Péter „Folyó vagy védvonal? Az Evrosz/Meric folyó védelmi szerepének kialakulása (123.oldal)” című elemzésében a Marica/Evrosz/Meric folyó szerepét széles történelmi áttekintéssel vizsgálja, illetve a 20-21. századi védelmi funkciójának körüljárásához a konstruktivista elmélet alkalmazását is felhasználja. Írásában fontos szereppel bír az Európai Unió hozzáállásában történt 180 fokos fordulat bemutatása. A görög-török határvonal ezen térségére már az Oszmán Birodalom felbomlása óta jellemzőek a határkonfliktusok. A tanulmány rávilágít azokra a belső és külső folyamatokra, amik a határrégió biztonságiasítását eredményezték. A folyó a regionális kapcsolódást elősegítő szerepéből 1920-ra az Oszmán Birodalom felbomlásakor határkonfliktusok terepévé vált, az 1970-es évektől az egyik legmilitarizáltabb határövezetté vált. 1980-tól a görög EU-s csatlakozás fokozta a feszültséget az országok kapcsolatában – főleg az illegális migráció és bűnüldözés vonatkozásában. A 2000-es évek enyhülését 2010-től a török puccskísérlés és görög gazdasági válság, valamint a fokozódó migrációs hatások révén egyre negatívabb viszony váltotta fel. 2020 elején az EU viszonya radikálisan megváltozott a konfliktuszónához: „A korábbiakra jellemző közvetítés

helyett az EU vezetői ezúttal személyesen is a helyszínre látogattak, és nemcsak szolidaritásukról biztosították Kiriákosz Micotákisz görög miniszterelnököt, de operatív segítséget is ajánlottak a görög határok védelmében. A személyes szerepvállalás mellett szintén új elem volt a görög határozottság elismerése és támogatása.” Kacziba világosan látja, hogy a migrációs problémára egyik félnek sincs megfelelő megoldása. Főbb megállapítása, miszerint a jelenlegi helyzet károsan hat a térség gazdasági, kulturális, környezeti viszonyaira, a katonai szemléletmód rögzülése korrelációban van a társadalmi, környezeti, gazdasági nehézségekkel vitathatatlan. A kialakult helyzetet a kutató sem tartja visszafordíthatatlannak, a felek érdekeinek és hozzáállásának megváltozásával a pacifikálódás, az egyensúlyi helyzet és térségbeli fejlődési központtá válás is megvalósulhat – erre predestinálná a régió múltja és földrajzi adottságai is.

Szappanyos Melindának már megjelent egy monográfiája a témakörben, amely a szerző doktori kutatásának eredményeként született 2013-ban a „Víz és jog: A vízhez való jog érvényesíthetősége az ENSZ keretében” címmel. A mostani összefoglaló kötetben „A vízhez kapcsolódó egyéni érdekek érvényesítése európai kormányközi szervezetekben – Balkáni esettanulmányok (143.oldal)” elemzése szerepel. Ezúttal arra keresi a választ, hogy a Balkán térsége biztonságos ivóvízzel, vízszennyezéssel, áradásokkal, a szennyvizek nem megfelelő kezelésével összefüggő problémák megoldására milyen érdekérvényesítési lehetőségek állnak rendelkezésre az egyén szempontjából. Esettanulmányainak segítségével tehát olyan vízhez kapcsolódó érdekekre összpontosít, amely az egyénekhez, természetes személyekhez kötődnek. A vízminőség javítása és védelme kiemelt feladata az európai kormányközi szervezeteknek. Konkrétan vizsgálja a Nemzetközi Duna-védelmi Bizottság, az Európai Tanács és az Európai Unió ez irányú tevékenységét. Jellemzően aktuális és nem távoli lehetőségként felmerülő problémákról beszél, melyek során arra a meglátásom szerint helyes megállapításra jut, hogy a vélemények kifejtésének a jogalapja és fóruma megvan, az érdekérvényesítés azonban korlátozott. Az egyéni érdekeket érvényesítő eljárások alkalmazása nem általános és nem jellemző a vizsgált államokban, nem mindegyik nemzetközi szervezetben van mód valamennyi érdek érvényesítésére. Szappanyos úgy látja a hatékonyabb érdekérvényesítéshez elengedhetetlen, hogy egyre többen fedezzék fel a rendelkezésre álló lehetőségeket, ezekkel pedig gyakrabban éljenek.

A könyv végén *Gibárti Sárának* „A Világélelmezési Program segélyezési tevékenysége a 2014-es balkáni árvizek idején (161. oldal)” elnevezésű tanulmányát találjuk. Ebben a szerző megállapítja, hogy az utóbbi évtizedekben szignifikáns és egyértelmű növekedés mutatkozik a természeti katasztrófák számában, intenzitásában. Az elemzés bemutatja a humanitárius élelmiszersegélyezés átalakulásait és megvizsgálja az ENSZ segélyszervezetének a Világélelmezési Programnak a tevékenységét a hét évvel ezelőtti balkáni árvizek tekintetében. Egyértelműen kiolvasható, hogy a humanitárius segélyezés módjában változás következett be, már a készpénz és voucher-alapú élelmiszersegélyek dominálnak a korábbi nagy mennyiségű élelmiszer szállítmányokkal szemben. A vizsgálatban szereplő szerbiai és bosznia-hercegovinai árvíz okozta katasztrófa következtében közel 80 ember vesztette életét és mintegy 1 millió ember otthona vált lakhatatlanná. A kutatásból megismerhető, hogy a WFP gyorsan és eset specifikusan reagált, kiegészítő szerepet töltve be a lakosság alapvető szükségleteinek, élelmezésének biztosításában, illetve logisztikai koordinációjában. Gibárti álláspontja szerint a nemzetközi közösség ugyan fontos célokat kitűző egyezményekkel próbálja mérsékelni az egyre gyakoribbá és intenzívebbé váló természeti katasztrófák hatásait, de ezeknek a megállapodásoknak kényszerítő ereje egyáltalán nincsen. A szerző a konklúziót levonva komplex megoldási javaslattal zárja elemzését: „A katasztrófák kockázatait csökkentő kezdeményezések és programok mellett a nemzetközi szervezetek tagállamainak nem csupán egyenként, hanem hatékony kooperációval kell felkészülni az élelmiszertermelési lehetőségeket radikálisan visszaszorító, kényszerű lakhelyelhagyásokat eredményező szárazságok, áradások és más természeti katasztrófák, szélsőséges időjárási körülmények kezelésére.”

Összegzés

A kötet megerősítést jelenthet annak kapcsán, hogy a vízkapacitásokat védeni és minőségét javítani kell, mert a víz nem egy termék, ami mással helyettesíthető. Éppen ezért kulcsfontosságú a természet, a környezet és a gazdaság területén. A víz egyszerre nemzetpolitikai jelentőségű ágazat, turisztikai potenciál, nemzetbiztonsági és diplomáciai kérdés. A vízigény a népesség növekedésével párhuzamosan folyamatosan nő, állandó mennyiségi és minőségi kihívások elé állítva nemcsak a döntéshozókat, vagy a jogalkalmazókat, de a lakosságot is. A globális folyamatok szempontjából ezek a kihívások számos országban okoznak

gazdasági vagy társadalmi konfliktusokat, amelyek gyakran fegyveres összetűzésekké eszkalálódnak. Mindenkinek ajánlható a kötet forgatása, akik el kívánnak mélyülni a témában és kíváncsiak a globális és lokális összefüggésekre. Az írásaikban a szerzők a diagnózis felállítását követően a megfelelő következtetéseket is levonják, a szükséges intézkedések megvalósítására javaslatot tesznek. A szerkesztőpáros egyértelműen érzékelhető célja a globális vízügyi problémák társadalmi, gazdasági, jogi, politikai nézőpontjainak megvilágítása, egyfajta párbeszéd generálása az érintett szereplők mindegyikének bevonásával. Meglátásom szerint a kötet írásai arra a helyes következtetésre jutnak, hogy a területen paradigmaváltásra van szükség, a jelenlegi keretek alkalmatlanok a súlyosbodó konfliktusok, szituációk hatékony kezelésére. A globális problémák esetében komplex rendszerekben való gondolkodásra és összehangolt lokális cselekvésre kell koncentrálni az erőforrásokat.